

Кваліфікація кримінальних правопорушень проти порядку використання та охорони надр

Практичний poradnik присвячений розгляду питань, що виникають при кваліфікації кримінальних правопорушень проти порядку використання та охорони надр (статті 240, 240¹ Кримінального кодексу України).

Книга розрахована на працівників органів правопорядку, адвокатів, суддів, здобувачів вищої освіти, а також усіх, хто цікавиться сучасними проблемами розслідування кримінальних правопорушень та охорони довкілля.

КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ПОРЯДКУ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ НАДР

Практичний poradник

НОРМА
ПРАВА[®]

Київ – 2025

Автори:

ДУДОРОВ Олександр –

професор кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України;

МОВЧАН Роман –

професор кафедри конституційного, міжнародного
і кримінального права Донецького національного університету
імені Василя Стуса,
доктор юридичних наук, професор.

Рецензенти:

ВОЗНЮК Андрій –

доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки
України, завідувач наукової лабораторії з питань протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ;

ТУРЛОВА Юлія –

доктор юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник відділу проблем кримінальної юстиції
та кримінології Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України,
почесний працівник прокуратури України.

Дудоров О. О., Мовчан Р. О.

**Д87 Кваліфікація кримінальних правопорушень проти порядку вико-
ристання та охорони надр : практ. poradnik. Київ : Видавництво
«Норма права», 2025. 128 с.**

ISBN 978-617-8306-38-0

Практичний poradnik присвячений розгляду питань, що виникають
при кваліфікації кримінальних правопорушень проти порядку вико-
ристання та охорони надр (статті 240, 240¹ Кримінального кодексу України).

Книга розрахована на працівників органів правопорядку, адвокатів,
суддів, здобувачів вищої освіти, а також усіх, хто цікавиться сучасними
проблемами розслідування кримінальних правопорушень та охорони
довкілля.

УДК 343.37:502.7]:343.102.075.6/.076](477)(07)

Видавництво «Норма права» прагне
сталого майбутнього для нашого
бізнесу, наших читачів і нашої планети.
У цьому виданні використано папір,
сертифікований FSC® та PEFC™

Зміст

Перелік умовних позначень	4
---------------------------------	---

Передмова	5
-----------------	---

РОЗДІЛ 1

Особливості кваліфікації порушення правил охорони або використання надр, незаконного видобування корисних копалин (ст. 240 Кримінального кодексу України)	11
--	----

РОЗДІЛ 2

Особливості кваліфікації незаконного видобування, збуту, придбання, передачі, пересилання, перевезення, переробки бурштину (ст. 240 ¹ Кримінального кодексу України)	77
--	----

Рекомендовані джерела	101
-----------------------------	-----

ДОДАТОК

Порядок взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля	107
--	-----

Перелік умовних позначень

ВРУ	–	Верховна Рада України
ВС	–	Верховний Суд
г	–	грам
грн	–	гривня
див.	–	дивитись
затв.	–	затверджено
ЗК України	–	Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р.
ЗУ	–	Закон України
кг	–	кілограм
ККС ВС	–	Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду
КК України	–	Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.
КМУ	–	Кабінет Міністрів України
КПК України	–	Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.
КУпАП	–	Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р.
КУпН	–	Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р.
млн	–	мільйон
млрд	–	мільярд
НМДГ	–	неоподатковуваний мінімум доходів громадян
п.	–	пункт
ПЗФ	–	природно-заповідний фонд
ПК України	–	Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р.
пп.	–	підпункт
ПП	–	приватне підприємство
ППВСУ – від 10 грудня 2004 р.	–	постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля»
р.	–	рік
розд.	–	розділ
ст.	–	стаття
т	–	тонна
тис.	–	тисяча
ТОВ	–	товариство з обмеженою відповідальністю
ч.	–	частина

Передмова

Згідно зі ст. 13 Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Особливе місце серед усієї сукупності природних ресурсів відведене корисним копалинам, які не лише здатні задовольняти матеріальні та культурні потреби окремих громадян, а і становлять матеріальну основу всієї економіки України.

На її території, яка становить 0,4 % світової території, виявлено до 5 % усіх мінерально-сировинних ресурсів земної кулі. При цьому запаси залізних руд становлять понад 14 % від загально-світових, марганцевих руд – більше 43 %. У надрах України виявлено понад 20 тис. родовищ і проявів із 117 видів мінеральної сировини, з яких понад 8 280 родовищ мають промислове значення і враховуються Державним балансом запасів корисних копалин. В Україні існує можливість для забезпечення як своїх власних потреб, так і експорту таких важливих корисних копалин та продуктів їх переробки, як залізо, марганець, титан, цирконій, сіль калійна, сіль кухонна, сірка самородна, глина бентонітова, графіт, каолін, флюсова сировина, глина для вогнетривів, декоративно-облицювальні матеріали. Значна кількість природних ресурсів території України має унікальні економічні та природні якісні характеристики¹.

Попри відмічені обставини, у сфері надрокористування в Україні існують системні проблеми, що становлять реальну загрозу безпеці держави. Зокрема, однією з таких проблем є перманентні прояви кримінально протиправного порушення правил охорони і використання надр та незаконного видобування корисних копалин, які протягом останнього десятиріччя стабільно посідають чільне за поширеністю місце у структурі всіх зареєстрованих кримінальних правопорушень проти довкілля. Такі діяння завдають серйозної шкоди екологічній

¹ Смітюх Г. Природні ресурси – власність українського народу. *Голос України*. 2007. № 231; Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році. С. 132. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf>

безпеці окремих територій, здатні викликати забруднення і псування землі, підземних вод, атмосферного повітря, інших елементів довкілля, зміну рельєфу місцевості, спричинити значні економічні збитки.

В Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затв. ЗУ від 28 лютого 2019 р. (далі – Стратегія), зазначається, що перехід до ресурсозберігаючих технологій, повноцінне впровадження оцінки впливу на довкілля, обов'язковість рекультивації та невідворотність відповідальності за порушення природоохоронного законодавства мають стати основними напрямками збалансованого використання надр України. Зважаючи на її значущість, авторами Стратегії окрема увага звертається на проблему масового нелегального видобування бурштину та інших корисних копалин. Знищення родючого шару ґрунту, порушення цілісності геологічних пластів, збіднення бурштиноносних надр, забруднення вод унаслідок роботи мотопомп, зміна гідрологічного режиму боліт, лісів та озер, що позначаються на мікрокліматичних змінах у «бурштинових» регіонах, – ось далеко не повний перелік згубних наслідків згаданого негативного явища, яке через це все частіше визнається обставиною, що призвела до виникнення в Україні чергової екологічної катастрофи.

Базовим нормативним актом, покликаним регулювати надрові відносини, є КУпН від 27 липня 1994 р., що має на меті забезпечення раціонального, комплексного використання надр для задоволення потреб у мінеральній сировині та інших потреб суспільного виробництва, охорону надр, гарантування при користуванні надрами безпеки людей, майна та навколишнього природного середовища, а також охорону прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій та громадян (ст. 2 Кодексу). У системі ж норм, покликаних забезпечувати кримінально-правову охорону відносин, пов'язаних із охороною та використанням надр і видобуванням корисних копалин (крім бурштину), провідне місце посідає ст. 240 КК України.

19 грудня 2019 р. було ухвалено ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин». У такий спосіб народні депутати України мали на меті повернути у правове русло відносини щодо видобування бурштину, масове нелегальне видобування якого набуло таких масштабів, що

загрожувало Україні черговою екологічною катастрофою², і тому небезпідставно визнавалось однією з найбільших актуальних екологічних загроз національній безпеці³.

В результаті діяльності, пов'язаної з незаконним видобуванням бурштину, одночасно має місце негативний вплив на такі компоненти довкілля, як ґрунт, рослинний покрив, вода й атмосферне повітря. У Пояснювальній записці до законопроекту «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за незаконне видобування бурштину або переміщення його через митний кордон України» (№ 2059 від 4.09.2019), ухваленого як ЗУ від 19 грудня 2019 р., зазначається, що внаслідок застосування методів нелегального видобування бурштину щорічно на великих площах української землі змінюється гідрологічний режим, знищуються десятки гектарів лісових масивів і земельних угідь, пошкоджується ґрунтовий і рослинний покриви, псується родючий шар землі, що істотно обмежує можливість подальшої експлуатації ґрунту. Суспільно небезпечні наслідки досліджуваного явища не обмежуються екологічною складовою: «Нелегальний видобуток бурштину, здійснений на посівних площах і луках, завдає прямої і серйозної економічної шкоди сільському господарству»⁴.

Бурштин – корисна копалина, яку інколи називають золотом Українського народу і нелегальний видобуток якої входить до топ-десятки найбільш прибуткових кримінальних бізнесів в Україні. За найскромнішими підрахунками, обсяги нелегального видобутку бурштину сягають від 120 т до 300 т на рік, але справжню цифру не знає ніхто⁵. Вивчення матеріалів судової практики і статистичні дані, на жаль, не дозволяють погодитись із твердженням окремих авторів про те, що після здешевлення бурштину у світі бізнес з його видобутку став нецікавим для кри-

² Гришко Л. «Бурштинова лихоманка» загрожує Україні екологічною катастрофою. URL: <https://www.dw.com/uk/a-19077234>

³ Національна безпека України у викликах новітньої історії: монографія / авт.-уклад. В. І. Шпак ; кер. авт. кол. С. І. Табачников. Київ : ДП «Експрес-об'ява», 2020. С. 124–140.

⁴ Лебідь І. В. Правове регулювання видобутку бурштину в Україні : дис. ... докт. філософії зі спеціальності 081 «Право». Київ, 2023. С. 144.

⁵ Бредіхіна В. Л., Васильчук Я. С. Сучасні проблеми правового регулювання видобування бурштину. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 213–214; Миськевич Т. Стан та перспективи врегулювання бурштинової проблеми в Україні. *Громадська думка та правотворення*. 2020. № 1. С. 21.

міналітету⁶. Так, за інформацією Офісу Генерального прокурора, серед усіх деліктів, норми про які консолідовано у межах розділу VIII Особливої частини КК України, одним із найбільш поширених у воєнні роки є передбачене його ст. 240¹ незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину.

Досягнення мети законопроекту, ухваленого як ЗУ від 19 грудня 2019 р., мало бути забезпечено завдяки одночасному впровадженню двох заходів: 1) врегулювання процедури отримання спеціального дозволу на користування надрами з метою видобування бурштину; 2) посилення відповідальності за порушення відтепер законодавчо регламентованого порядку видобування бурштину. Ініціатива щодо посилення відповідальності за «бурштинові» правопорушення знайшла втілення передусім за рахунок внесення двох змін до КК України: 1) викладення у новій редакції його ст. 254 «Безгосподарське використання земель», внаслідок чого остання була доповнена трьома новими частинами, присвяченими умисному ухиленню від обов'язкової рекультивациі земель, порушених внаслідок дослідно-промислової розробки родовищ бурштину чи видобування бурштину; 2) доповнення КК України ст. 240¹, якою передбачено відповідальність за незаконне видобування і за збут, придбання, передачу, пересилання, перевезення, переробку бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами.

Метою цього практичного порадики є надання суб'єктам кримінально-правової кваліфікації (передусім – слідчим, прокурорам, суддям) чітких орієнтирів щодо тлумачення і застосування кримінально-правових норм, що забезпечують встановлений порядок використання та охорони надр (статті 240, 240¹ КК України).

Особливістю практичного порадики є активне звернення до матеріалів судової практики, за допомогою яких ілюструються законодавчі і теоретичні положення, розкриваються проблеми, пов'язані із тлумаченням досліджуваних кримінально-правових заборон. Нам імponує заклик Ю. Бауліна відмовитися від схоластичних, віртуальних досліджень; наукові розвідки мають бути

 ⁶ Ільчишен І. Бурштин у світі здешевів. Як це вплине на український видобуток? *Економічна правда*. 17 січня 2024 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/17/708811/>

поставлені на міцний фундамент кримінальної соціології, прагматизму і здорового глузду⁷. Тим більше, що з усіх норм, розміщених у розділі VIII Особливої частини КК України, за інтенсивністю застосування ст. 246 «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу», ст. 249 «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом», ст. 240 «Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин» і ст. 240¹ «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину» утворюють своєрідну «четвірку лідерів».

Сподіваємось на те, що практичний порадник: допоможе уникнути типових помилок у процесі кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених вказаними статтями; навчить правильно кваліфікувати згадані делікти; підкаже, на що треба звернути увагу, надаючи правову оцінку посяганням на порядок використання та охорони надр; дасть змогу з'ясувати специфіку кваліфікації зазначених кримінальних правопорушень, що вчиняються за різних обставин.

Практичний порадник поєднує загальнотеоретичні положення з чітко вираженими прикладними елементами, забезпечує тісні міжпредметні зв'язки, містить конкретні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності правозастосовної діяльності.

Книга розрахована на початківців. Однак вона становитиме інтерес і для досвідчених фахівців, які розширять своє уявлення про особливості кваліфікації кримінальних правопорушень проти порядку використання та охорони надр. Порадник не лише орієнтований на практиків, а й буде корисним для самостійного вивчення та використання в освітньому процесі при підготовці майбутніх правників, а також стане в нагоді широкому колу читачів, які цікавляться питаннями протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля.

Оскільки диспозиції заборон, досліджуваних у цьому практичному пораднику, є бланкетними⁸, наголос із-поміж іншого

⁷ Баулін Ю. В. Вибрані праці. Харків : Право, 2013. С. 918.

⁸ За підрахунками фахівців, розділ VIII Особливої частини КК України належить до числа тих, що містять найбільшу кількість статей із бланкетними диспозиціями (див.: Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини

зроблено на з'ясуванні змісту таких диспозицій, що передбачало звернення до положень регулятивного законодавства (передусім надрового). Завдяки такому міждисциплінарному підходу книга буде цікавою і для фахівців з екологічного права.

Сподіваємося на те, що запропонований матеріал сприятиме підвищенню якості та ефективності правозастосовної практики, забезпечить єдність підходів до кримінально-правової оцінки екологічних деліктів та, зрештою, зробить внесок у посилення правової охорони надр як невід'ємного складника довкілля.

Практичний poradnik написаний за підтримки Національного фонду досліджень України в межах реалізації проекту з виконання наукових досліджень і розробок «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади» (державний реєстраційний номер 0122U000803).

Розділ 1

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОХОРОНИ АБО ВИКОРИСТАННЯ НАДР, НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН (СТ. 240 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

З моменту ухвалення у 2001 р. чинного КК України ст. 240 вже шість разів зазнавала змін. Остання спроба поліпшити її датована 15 липня 2021 р., коли було ухвалено ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо посилення відповідальності за незаконне видобування корисних копалин» (далі – Закон від 15 липня 2021 р.). Унаслідок такого оновлення ст. 240 КК України: 1) кримінально протиправним стало визнаватися незаконне видобування корисних копалин не лише загальнодержавного, а й місцевого значення; 2) досліджувана заборона зазнала й інших змін, покликаних забезпечити реалізацію другої складової задекларованої мети відповідного законопроекту, – посилення відповідальності за незаконне видобування корисних копалин.

Відбита у теперішній назві ст. 240 КК України «альтернативність» а) порушення правил охорони або використання надр і б) незаконного видобування корисних копалин доречно врахує те, що:

1) надра можуть використовуватись і не для видобування корисних копалин (ст. 14 КУпН);

2) вміст надр не вичерпується корисними копалинами.

Заслуговують схвальної оцінки і рішення про: по-перше, розширення кола кваліфікуючих ознак аналізованого злочину за рахунок вказівки на його вчинення за попередньою змовою групою осіб, організованою групою і службовою особою з використанням службового становища; по-друге, посилення караності у частині застосування штрафів.

Водночас до недоліків вчергове зміненої ст. 240 КК України є підстави віднести:

1) закріплення різних критеріїв кримінальної протиправності незаконного видобування корисних копалин місцевого і загальнодержавного значення⁹;

⁹ Складно не погодитись із фахівцями ГНЕУ Апарату ВРУ, які, піддаючи критиці законопроект, ухвалений як Закон від 15 липня 2021 р., зауважували, що побачити різницю між суспільною небезпекою, наприклад, незаконного видобування сутинку вартістю, що у 100 разів перевищує НМДГ, і суспільною небезпекою незаконного видобування торфу такої ж самої вартості вкрай складно. Крім того, один і той же вид корисної копалини в одному випадку може бути визнаний корисною копалиною загальнодержавного значення, а в іншому – корисною копалиною місцевого значення.

2) відсутність диференціації кримінальної відповідальності за незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення залежно від розміру (вартості) видобутого;

3) відмову від повторності як кваліфікуючої ознаки на користь спеціального рецидиву;

4) збереження традиційної диференціації кримінальної відповідальності за порушення правил охорони надр, з одного боку, і правил використання надр, з іншого;

5) утворення кричущого дисбалансу між ступенем суворості покарань у виді штрафу, закріплених у санкціях ч. 1 ст. 240 і ч. 2 цієї статті КК України;

6) безпідставність конструювання санкції ч. 3 ст. 240 КК України як безальтернативної¹⁰.

Ще одним недоліком розглядуваної кримінально-правової заборони залишається невизначеність з питання про мінімальну вартість незаконно видобутих корисних копалин загальнодержавного значення для визнання діяння кримінально протиправним. Вказана невизначеність: а) призводить до різної оцінки юридично тотожних діянь, що є порушенням принципу законності кримінально-правової кваліфікації; б) є своєрідною «лазіркою» корупційного характеру для правозастосувачів, бо за бажання будь-яке кримінальне провадження може бути закрите через визнання діяння малозначним.

У розглядуваній частині між ст. 47 КУАП і ст. 240 КК України, зміненою на підставі Закону від 15 липня 2021 р., продовжує існувати колізія (незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення може розцінюватись як один із різновидів самовільного користування надрами). Можливі два різні шляхи її подолання: 1) пріоритет кримінально-правової заборони, який ґрунтується на ч. 2 ст. 9 КУАП (до такого шляху, як видається, схиляє і п. 2 ч. 3 ст. 66 ЗУ від 24 серпня 2023 р. «Про правотворчу діяльність»); 2) пріоритет адміністративно-правової заборони, який виходить з того, що ч. 2 ст. 9 КУАП суперечить загальноновизнаним принципам права, адже всі сумніви,

¹⁰ Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Корисні копалини як предмет злочину, передбаченого статтею 240 Кримінального кодексу України: аналіз законодавчих новел. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Юриспруденція». 2022. № 55. С. 62–63; Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Законодавчі новели щодо диференціації кримінальної відповідальності за порушення правил охорони або використання надр та незаконне видобування корисних копалин. *Правові новели*. 2022. № 16. С. 43–52.

суперечності і недоліки законодавства повинні тлумачитися на користь обвинуваченого¹¹.

Основним **безпосереднім об'єктом** злочину, передбаченого ст. 240 КК України, є порядок охорони та раціонального використання: а) надр як складника довкілля; б) корисних копалин. Справа в тому, що надра можуть використовуватись і не для видобування корисних копалин¹², а тому вказаний порядок не завжди має на меті забезпечення раціонального та ефективного видобування корисних копалин.

Додатковими обов'язковими об'єктами виступають: у частині порушення правил охорони або використання надр – життя та

¹¹ Кримінальна відповідальність за незаконне видобування корисних копалин в Україні : монографія / О. О. Дудоров, М. В. Комарницький, Д. О. Калмиков; за ред. О. О. Дудорова, В. М. Комарницького. Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2016. С. 454.

Прикрою вважаємо ту обставину, що законодавець «проігнорував» позначену проблему, хоч на різних стадіях обговорення законопроекту, згодом ухваленого як Закон від 15 липня 2021 р., пропонувалося щонайменше декілька шляхів її подолання, які загалом корелювалися з нашими пропозиціями щодо закріплення як конструктивної ознаки складу аналізованого злочину мінімальної вартості видобутих корисних копалин загальнодержавного значення. По-перше, первісною редакцією законопроекту передбачалося, що кримінально протиправними мають визнаватися лише ті прояви незаконного видобування корисних копалин (причому як загальнодержавного, так і місцевого значення), які вчинені у значному розмірі. Недоліком цього варіанту було те, що в його межах пропонувалась диференційована відповідальність за вчинене у значному (як і великому та особливо великому) розмірі незаконне видобування корисних копалин, з одного боку, місцевого, та, з іншого, загальнодержавного значення. По-друге, народний депутат України А. Осадчук виступив за уніфікацію кримінальної відповідальності за незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного і місцевого значення, яка в обох випадках мала: а) наставати лише за дії, вчинені у значному розмірі (проектowana ч. 2 (хоч спочатку парламентарій висловлювався за вказівку на ці діяння у ч. 1)) (критерій криміналізації); б) посилюватись у випадку вчинення дій у великому розмірі (проектowana ч. 3) (критерій диференціації). Однак викладені резонні пропозиції в підсумку були відхилені з тим «серйозним» обґрунтуванням, що чинною редакцією ст. 240 КК України встановлено відповідальність за видобування корисних копалин загальнодержавного значення у будь-якому розмірі, а тому всі пропозиції (зокрема, щодо виключення вказівки на «значний розмір») мають бути спрямовані на збереження цієї норми.

¹² Корисні копалини є основною, проте не єдиною необхідною для потреб суспільства частиною надр. Останні включають в себе корисні копалини, ділянки підземного простору, родовища корисних копалин, що знаходяться на поверхні землі, тощо. При цьому якщо корисні копалини мають предметно-речовий характер, то цього не можна сказати про підземний простір, який також є невід'ємною частиною надр. Однак від цього він не перестає бути явищем реального світу, хоч і навіряд чи може бути віднесений до категорії речей (див.: Нетеса Н. В. Поняття та ознаки предмета порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК). *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 307–311).

здоров'я особи, а в частині незаконного видобування корисних копалин місцевого та загальнодержавного значення – відносини власності¹³, життя та здоров'я особи (якщо діяння спричинило загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки – ч. 4 ст. 240 КК України), а також (для обох форм) порядок охорони і використання територій та об'єктів ПЗФ, громадська безпека або встановлений порядок здійснення службової діяльності (у випадку вчинення злочину в межах територій та об'єктів ПЗФ, загальнонебезпечним способом або службовою особою з використанням службового становища (ч. 3 та ч. 4 ст. 240 КК України, відповідно), а факультативними – порядок охорони тваринного і рослинного світу, безпека виробництва, порядок зайняття господарською діяльністю тощо.

Якщо звернутися до публікацій у медіа та інших джерел, то стає зрозуміло, що суспільна небезпека діянь, караних за ст. 240 КК України, передусім і головним чином визначається тим, що вони спричиняють істотну шкоду довкіллю або створюють реальну загрозу її заподіяння. Так, підземне видобування корисних копалин супроводжується прогинанням і проваленням земної поверхні, підтопленням земельних ділянок, появою сейсмічності та утворенням відвалів відпрацьованих гірських порід, включаючи так звані терикони, які марнують великі площі землі, отруюють атмосферу навколишніх населених пунктів, що негативно впливає на здоров'я людей. При бурінні свердловин на поверхню Землі піднімаються великі об'єми гірських порід, які забруднюють значні території навколо місця розташування свердловин. Залишені у вигляді відвалів ці техногенні відклади розмиваються дощовими і талими водами, забруднюють навколишню територію шкідливими для живих організмів речовинами та їх сполуками. При бурінні свердловин часто використовують бурові розчини, до складу яких входять водорозчинні солі, органічні речовини та різноманітні обважнювачі, які забруднюють не лише земну поверхню в місцях буріння свердловин, а і підземні водоносні та водопроникні горизонти. Коли свердловини-

¹³ Право власності Українського народу на корисні копалини, що знаходяться в природному стані, закріплено в ст. 13 Конституції України, ст. 148 ГК України, ст. 324 ЦК України, ст. 4 КУпН, ст. 4 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», ст. 10 ЗУ «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними», ст. 10 ЗУ Про нафту і газ» тощо.

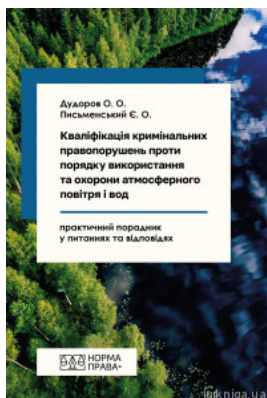
ни досягають нафто- або газонесних пластів, нерідко відбуваються викиди нафти і газу, які забруднюють ґрунти і воду, а при самозайманні – атмосферне повітря. Поверхневі розвідувальні виробки, шурфи, канали тощо активізують ерозійні процеси, що має своїм наслідком вилучення з сільськогосподарської сфери значних площ родючих земель. Крім того, у місцях проведення цих робіт ґрунтово-рослинний покрив, як правило, сильно пошкоджується транспортними засобами, забруднюється нафто-продуктами, засмічується виробничими та побутовими твердими відходами. Видобуті з надр землі на поверхню та покладені у відвали корисні копалини і відходи містять хімічні елементи різної концентрації, що під впливом атмосферних сил розсіюються і потрапляють у повітря і водяні джерела. Довготривале інтенсивне використання надр призводить до значних змін геологічного середовища та виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру. Взагалі небезпеки в процесі надрокористування, включаючи видобування корисних копалин, фахівці пропонують класифікувати таким чином: геоморфологічні, літосферні, геодинамічні, газодинамічні, гідродинамічні, геопатогенні, мікробіологічні і небезпеки мінеральних наночасток¹⁴.

Водночас слід мати на увазі те, що випадки незаконного видобування корисних копалин не завжди супроводжуються заподіянням шкоди довкіллю, через що питання про антисупільну спрямованість злочинних діянь, передбачених ст. 240 КК України, потребує окремого розгляду, який, однак, не перебуває у площині цього практичного порадирика. Сформульована теза, щоправда, жодним чином не спростовує тієї очевидної обставини, що значна частина такого роду діянь (але не всі) у реальній дійсності пов'язана зі спричиненням істотної шкоди довкіллю.

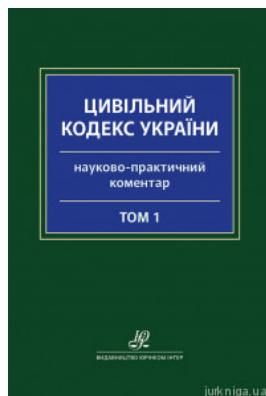
Предметом злочину, передбаченого ст. 240 КК України, в частині порушення правил охорони або використання надр є надра, в частині незаконного видобування корисних копалин місцевого значення – такі копалини у значному розмірі, а в частині незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення – такі копалини.

¹⁴ Ібрагімов В., Козьяков І. Безпека надрокористування. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 58–59.

Книги, які можуть вас зацікавити

Кваліфікація
кримінальних
правопорушень проти
порядку використання
та охорони
атмосферного повітря і
вод

Науково-практичний
коментар Цивільного
кодексу України: у 2
томах

Волонтер. Філософія
пожирання

Кримінально-правова
характеристика
згвалтувань

Повідомлення про
підозру. Видання друге

Публічне право: сучасні
доктрини в судовій та
правозастосовній
практиці

Перейти до галузі права
Кримінальне право та процес

Перейти на сайт →